

Kalbos kasdienybės. Žemės ir širdies kalba

Teritorijos užkariautojas savo buvimą įteisina naujais pavadinimais. Amerikos užkariautojams retai terūpėjo, kaip vietiniai vadina savo kraštus, miestus, kaimus ar miškus. Žemėlapiai sumargavo „venecijėlėmis“ (Venesuela), „šventuoju tikėjimu“ (Santa Fe), teritorijos tapo „snieguotomis“ (Nevada), „gėlėtomis“ (Florida), „gerais orais“ (Buenos Airės), „sausio mėnesio upėmis“ (Rio de Žaneiras) ir „šventaisiais Juozapais“ (San Chosė). Vest Indijos žemės konkistadorams buvo teritorinė tabula rasa, kurią jie išmargino savo vardais.

Upių pavadinimai dažniausiai nepakito, nes hidronimai dėl paslaptinių priežasčių linkę išlikti labai labai ilgai. Taip ir Amerikose nepakito Orinoko, Urugvajaus, Paranos, Misisipės ir Misūrio upių vardai. Kai kurie hidronimų pastovumo pavyzdžiai teka ir telkšo visai čia pat. Štai mūsų protėviai dabartinių estų ir suomių pirmtakus išstūmė į šiaurę jau prieš tūkstančius metų, bet Šventosios baseine liko finougriško pavadinimo Jaro ežeras ir upelė Jara (kaip ir, beje, finizmai asiūklis, kadugys ir šamas).

Pavadinimai keičiami toli gražu ne visada. Kitas būdas transformuoti vietovardžius yra jų perraša, pritaikant prie savo kalbos fonetinės sistemos. Prancūzai Maskvą taria Moskū, mes Prancūzijos sostinės Parį verčiame Paryžiumi, ispanams Ženeva yra Chinebra, Niujorkas – Nueva Jork. Prie kitakraščių vietovardžių kabiname savo galūnes ir jas linksniuojame, neįprastus priebalsius keičiame kitais arba išmetame. Taip elgiasi visas pasaulis, ir kartais smagu suvokti, kad mūsų kalboje užsikonservavo senosios Florencijos ir Neapolio pavadinimų versijos.

Vietovardžių ištrynimasis iš žemėlapių skausmingas. Mums artimas pavyzdys yra Rusijos eksklavas Kaliningrado sritis: čia nerasime baltų ar germanų kalbinio palikimo, išskyrus vieną kitą upę. Raudonosios ordos pasigrobė ne tik teritoriją, bet ir istoriją. Ne pirmą sykį. Bet lietuviui Gusevas yra Gumbinė, Nemanas – Ragainė, Poleskas – Labguva, o Sovetske buvo pasirašyta Tilžės sutartis.

Kultūrinis genocidas dažnai seka paskui tautos genocidą. Antrasis pasaulinis karas Krymo totoriams buvo baisi tragedija, kai Kremliaus komunistai masiškai trėmė nedidelę tautą ir ją naikino, o paskui taip pat masiškai šalino senuosius totoriškus pavadinimus ir keitė juos rusiškais. Virš 1000 senųjų vietovardžių virto Vodopojnojė, Chmelevo, Mežvodnojė ir Divnojė. Propagandinis žodžių diktatas rodė apgailėtinas pastangas senuosius istorijos ženklus pakeisti beveidžiu lygiagrečiu pasauliu.

2016 metais prasidėjo atvirkštinis procesas, kai ukrainiečiai, vykdydami desovietizacijos procesą, pakeitė dalį komunistinių Krymo pavadinimų. Gestas kol kas labiau simboliškas, nes rusai okupuotoje teritorijoje nestato naujų topografinių ženklų. Kaip ten būtų, Rada atsisakė visokių Kirovų ir Krasnoperekopskų, kaip kad mes išmetėme į istorijos šiukšlyną Kapsuką ir Sniečkų. Vardų keitimo istorija sukėlė rūpesčių „Google Earth“ administratoriams, kurie blaškosi, ar miesto tipo gyvenvietę vis dar vadinti žmogėdros Lenino vardu, ar naujuoju Edi Kuju („septyni šuliniai“). Sprendimas saliamoniškas – paieška suvokia Еди-Кую, bet žemėlapyje rodo Lenino. Tas pats ir su Kurmanu – „Google Earth“ viską supras ir paslaugiai parodys Krasnogvardeiską. Tik verslas, lankstus moralinis kodeksas ir jokios politikos!

Ribos skiria ne tik žemes. Demarkacinė linija kerta ne tik ukrainiečių, bet ir lietuvių kalbą. Lvovas ar Lvivas, Avdejevka ar Avdijivka, Luganskas ar Luhanskas, Černigovas ar Černihivas? Iš kur ukrainiečiai išmušė rusus – iš Charkovo ar Charkivo? Tik nesakykite, kad tas pats!

Iki šiol daugumą Ukrainos vietovardžių tarėme ir rašėme pagal rusišką tradiciją. Bet jau prieš pusantrą dešimtmečio žodynas „Pasaulio vietovardžiai“ greta Lvovo pasiūlė ir Lvivą.

Vietovardžių rašybą reglamentuojanti Valstybinė lietuvių kalbos komisija neprieštarauja jau minėtai ukrainietiškių vardų rašybai, bet (kol kas) mano, kad vartotinas ne arčiau dabartinio tarimo esantis Kyjivas, o Kijevas, nes jis įsitvirtinęs junginiuose Kijevo Rusia, Kijevo Pečorų laura ir, žinoma, Kijevo kotletas. Vietovardžių rašybą reglamentuojanti Valstybinė lietuvių kalbos komisija neprieštarauja jau minėtai ukrainietiškių vardų rašybai, bet (kol kas) mano, kad vartotinas ne arčiau dabartinio tarimo esantis Kyjivas, o Kijevas, nes jis įsitvirtinęs junginiuose

Kijevo Rusia, Kijevo Pečorų laura ir, žinoma, Kijevo kotletas. Bet šiandien nebeatrodo, kad kotletai sukels lingvistinių rūpesčių. Mano kurso bičiulis šviesaus atminimo Aurelijus Katkevičius siūlė Kyjivą. Išgirsime! Noriu, kad „Google“ paieška pasipiltų tūkstančiais Kyjivo nuorodų!

Lietuviška Vikipedija pirmenybę kol kas teikia Lvovui, o ne Lvivui, Charkovui, bet ne Charkivui (tik jokių būdu ne Kharkivui, nes lietuviai garsą „ch“ rašo raidėmis „c“ ir „h“, o ne „kh“, nebent norite gerokai atsikrenkšti). Gal vikio bendruomenei laikas apie tai pagalvoti?

Senas tradicijas keičia naujos. Prieš tris dešimtmečius rusų primestą Chorvatiją pakeitėme Kroatija. Nuo rusiškai pavadintos Gruzijos perėjome prie Sakartvelo. Daugiau pagarbos parodytume ukrainiečiams, jų gimtuosius miestus visur ir visada vadindami autentiškais kovojančios Ukrainos vardais. Žinoma, tai ne tas atvejis, kai rašybą ar tarimą primeta kalbą reguliuojanti institucija. Šiandien renkasi jūsų širdis.

Audrius Valotka, Valstybinės kalbos inspekcijos viršininkas